

A STEVEN-TURZÁSFUTÓ (*STENOLOPHUS STEVENI* KRYNICKI, 1832) MAGYARORSZÁGI ELTERJEDÉSE ÉS ÉLŐHELYEI (COLEOPTERA: CARABIDAE)

KUTASI CSABA

Bakonyi Természettudományi Múzeum, Zirc

Abstract: Distribution and habitats of *Stenolophus steveni* KRYNICKI, 1832 in Hungary – This rare ground beetle species is under protection from 2001 in Hungary. The bulk of its Hungarian localities are in the Bakony Mts., where its habitats are mostly warmer banks with clay deposit. Besides presenting a complete list of the previously known localities, a few new findings are also mentioned: Szentjakabfa, Szögliget, Vizsoly.

Kulcsszavak: *Stenolophus steveni*, futóbogarak, védett faj

Bevezetés

Az utóbbi években a természetvédelmi szemlélet megerősödésével egyre inkább megfogalmazódik az igény a védett rovarfajok elterjedésének megismerésére. A futóbogarak családjának 526 hazai fajából (SZÉL 2006) 41 élvez törvényes védeltséget. Ezek közé tartozik a Steven-turzásfutó (*Stenolophus steveni*) is, amely 2001-től áll védelem alatt Magyarországon, eszmei értéke: 10 000 Ft.

A 6-7 mm hosszúságú bogárfaj szárnyfedőjének elülső része és keskeny oldalszegélye barnászörös, hátul kékesen fénylő, kissé irizáló fekete foltot visel. A test alsó része, a fej és az előtor – a barnászörös oldalszegély kivételével – fekete. A csápok töve, a tapogatók és a lábak vöröses-sárgák. Nappali aktivitású, röpképes faj, az eddigi gyűjtések alapján nem fotoaktív.

A hazánkban vele együtt előforduló rokon fajai közül a nagyfoltos turzásfutó (*S. teutonius*), a sárgás turzásfutó (*S. skrimshiranus*) és a sárgahasú turzásfutó (*S. persicus*) fajoktól fekete színű előháta jól megkülönbözteti. Az egyszínű turzásfutó (*S. mixtus*) egyes színváltozataival, amelyeknél a szárnyfedő felső része vörösesbarna színű, terepen könnyen összetéveszthető. A különbségek már nagyítóval is jól láthatók. A *S. steveni* valamivel nagyobb, előháta szívesen lekerekített, a sárga szegélye vékony és csak az előhát szögletéig ér. Ezzel szemben a *S. mixtus* előháta négyzetes lekerekített, sárga szegélye vastagabb és rendszerint az előhát alját is eléri. Jó bélyeg ezenkívül, hogy az utolsó előtti haslemez a *steveni* esetében sima és csupasz, míg rokon fajánál (*S. mixtus*) pontozott és szőrös.

A faj hazai elterjedésének összefoglalásával és gyűjtőhelyeinek megadásával szeretnénk segíteni élőhelyeinek fennmaradását.

A Steven-turzásfutó (*Stenolophus steveni*) elterjedése

A Steven-turzásfutó (*Stenolophus steveni*) pontokaszpi, közép-európai faj. Európában az alábbi országokból ismerjük: Azerbajdzsán, Bosznia-Hercegovina, Bulgária, Horvátország, Grúzia, Magyarország, Moldávia, Románia, Szlovákia, Olaszország, Oroszország dél-európai része, Örményország és Ukrajna. Ázsiában Türkmenisztánban és Törökországban fordul elő (SCIAKY – PAVESI 1986, LÖBL – SMETANA 2003). A palearktikus faunakatalógus olaszországi adatát nem említi (LÖBL – SMETANA 2003), jóllehet előfordulását már 1986-ban hírül adták (SCIAKY – PAVESI 1986). Az innen közölt, meglehetősen régi, 1933-ból származó adata a szlovén-olasz határvárosból, Gorizia-ból (régiben Grazigna) származik. Mindeztől ez a legnyugatibb előfordulása a fajnak.

Szlovákiában Dél-Morvaországban fogták, HÜRKA (1996) nagyon ritka, lokális, halobiont, síkvidéki fajként jellemzi. Bulgáriában Sandanski és Kavarna a lelőhelye, ez utóbbi helyen a Fekete-tenger déli részén, homokos tengerparton gyűjtötték. A lelőhelyek tengerszintfeletti magassága 200-400 méter, a gyűjtések ideje júliusban és augusztusban volt (GUÉORGUIEV, V. – GUÉORGUIEV, B. 1995). Olaszországban júniusban gyűjtötték (SCIAKY – PAVESI 1986).

A Kárpát-medencéből első adatai Erdélyből származnak, ezek nagy részét KUTHY (1896) és PETRI (1912) közli: Kolozsvár, Gyeke, Rüszt, Nagyszeben, Szenterszébet, Herkulesfürdő, Oravicabánya. Ezt CSIKI (1946) egy újabb erdélyi adattal egészíti ki: Zilah. Előkerült még a Tordai hasadékból folyó patak partjáról is (eddig nem közölt adat: 2000. 07. 01., leg: Kutasi Cs.).

A mai Magyarország területéről SZÉKESY (1943) közli elsőként Tihanyból, majd CSIKI (1946) Siófokról és Zebegényből. TÓTH (1973) az öcsi Nagy-tónál gyűjtötte 1962-ben. Tóth László a fajt az Aggteleki Nemzeti Parkban, 1968-ban is megfogta. Ezt az adatot, amely Szögligetéről, a Ménes-patak partjáról származik, máig nem tették közzé. A magyarországi Vörös Könyvben csak zebegényi és tihanyi adatát említették, de mivel ezek a gyűjtések több mint félszáz évesek voltak, a fajt eltűntnek tekintették (VARGA et al. 1990). 1995-től azonban több új hazai lelőhelye vált ismertté, elsősorban a Bakonyban. Ebben az évben az Iszkaszentgyörgyhöz tartozó Cice-malomnál, 1996-ban pedig Kádártán, a Ferenc-forrásból eredő tó partján és Hajmáskérnél a Veszprémi-séd egyik mellékágának dolomit sziklaletöréshez közeli szakaszán találtuk meg (KUTASI 1998). 1999-ben a devecseri Széki-erdőben lápréten akadunk a nyomára, majd ugyanebben az évben Szentjakabfáról is előkerült (KUTASI 2002). 2001-ben pedig 60 év után ismét Tihanyban sikerült gyűjteni, ezúttal a Kül-ső-tó partján (SZÉL – KUTASI 2003).

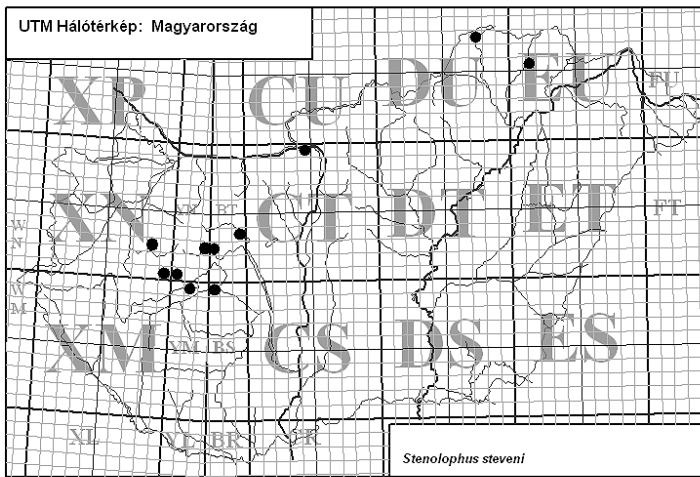
TÓTH (1973) nedvesség- és melegkedvelő fajként jellemezte, amely vízparti nádtörmélék alatt fordul elő. A Vörös Könyv szerint tiszta vízü patakok vagy tavak homokos partján található (VARGA et al. 1990). Újabb bakonyi lelőhelyei meleg-száraz területek vízhez közeli régióira esnek, ahol agyagos-humuszos, kötött vízparti talajokon, parttaposással sikerült gyűjteni.

A faj ritkaságát jelzi, hogy gyűjtőhelyeinek zöméből csak egy-két példányban került elő, míg Szentjakabfán a Herendi-kútnál nagyobb példányszámban találtuk. Ez utóbbi helyen 1999-ben, májustól augusztusig folyamatosan észleltem jelenlétét. Érdekes, hogy májusban csaknem 50 példányt lehetett megfigyelni a forrás melletti fehér agyagos út környékén. Szinte kizárólag a tehének által is szívesen látogatott tocsogós, napsütötte felső forrás területen találtuk meg. Egy esetben megfigyeltem a forrásból eredő patak partjának felső szakaszán, kő alatt. A közeli tehéntartás miatt a patak további szakasza sajnos erősen szennyeződik, itt többnyire csak holyvákát találtunk. Megfigyeléseim alapján a faj csak mintegy 16

m²-es kiterjedésű területen volt gyakori. 2006-ban ismét felkerestük a területet, ekkor a forrás és a vizenyős terület kiszáradt, azaz a faj élőhelye – legalábbis átmenetileg – megsemmisült.

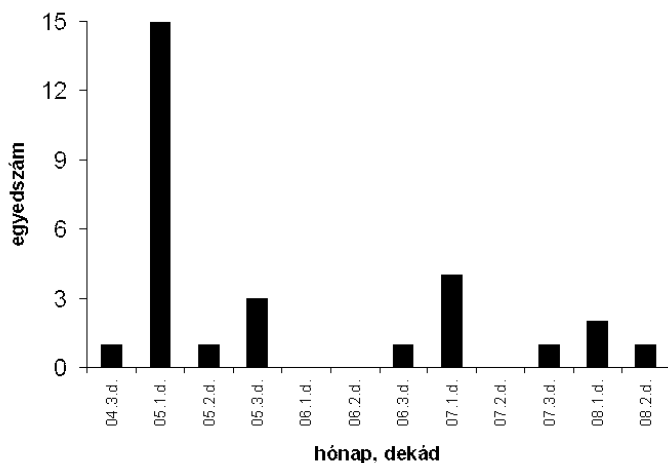
A Steven-turzásfutó erdélyi és szigetszerű dunántúli előfordulása között meglehetősen nagy a távolság. Zebegényi és szögligeti adata már bizonyította, hogy a faj e két terület közt is fellelhető, amit az utóbbi években észlelt vizsolyi előfordulása is megerősít. A vizsolyi lelőhely a Hernád jobb partján, ármentesített területen, a holtág mély vize mellett, kavicsos parton található. A holtág helyén a korábbi években kacsatelep, máskor kavicsbánya is volt (a gyűjtő, HEGYESSY Gábor szóbeli közlése). Előfordulása azért is érdekes, mert kavicsos partról került elő, az utóbbi években gyűjtött bakonyi példányokat pedig kivétel nélkül kötött talajú partszegélyről parttáposással sikerült gyűjteni. Ezekben a helyeken a talaj vagy fekete iszapos, humuszos, vagy fehér agyagos volt. Ez a melegkedvelő faj – rokon fajai közül – Szentjakabfán és Tihanyban a sárgahasú- (*S. persicus*) és a sárgás (*S. skrimshiranus*) turzásfutóval együtt fordult elő.

A fajt közölték a Somogy megyei Látrányi Pusztai Természetvédelmi Területről is (ROZNER 2003), azonban a *S. steveni*-re vonatkozó adatok valójában a rokon *S. mixtus* faj egyedei. A *Stenolophus steveni* magyarországi elterjedését a BioTér program segítségével (DÉVAI et al. 2000) UTM térképen ábrázoltuk (1. ábra)

1. ábra: A *Stenolophus steveni* előfordulása Magyarországon

A gyűjteményi adatok alapján a Steven-turzásfutó rajzási ideje április végétől augusztus közepéig terjed. Legnagyobb számban májusban, különösen május első dekádjában fordult elő (2. ábra), de július első hetében is több példányt fogtak. Azt, hogy a gyűjtések zöme a vegetációs időszak első felére esik, a gyűjtési módszer is befolyásolja, hiszen a parttáposás köztudottan leginkább májustól júliusig eredményes. A Steven-turzásfutó rajzásdinamikájának ismeretéhez fontos támpontot ad a Szentjakabfán végzett megfigyelés, ahol legnagyobb számban ugyan május elején fordult elő a faj, de kisebb példányszámban augusztus közepéig folyamatosan észleltük jelenlétét.

2. ábra: A *Stenolophus steveni* gyűjtési időpontjai és egyedszámai a gyűjteményi adatok alapján

Pontos hazai lelőhelyadatai (település, gyűjtési idő, példányszám, gyűjtő neve, zárójelben pedig a gyűjtemény nevének rövidítése, ahol a példány fellelhető) időrendi sorrendben:

- Zebegény 1934. 05. 06. (1), leg.: Kaszab Z. (MTM)
 Tihany 1939. 06. 21. (1), leg.: Dr. Biczók F. (MTM)
 Siófok (Csiki 1946) – a Csiki Ernő által közölt adat feltehetőleg igen régi keletű, mert a bizonyító példányt nem sikerült megtalálnunk sem a MTM, sem a BTM gyűjteményében.
 Öcs, Nagy-tó 1962. 08. 18. (1), leg.: Tóth L. (MTM)
 Szögliget, Ménes patak 1968. 07. 03. (1), leg.: Tóth L. (MTM)
 Iszkaszentgyörgy, Cice-malom 1995. 05. 23. (1), leg.: Kutasi Cs. (BTM)
 Hajmáskér, Séd oldalág 1996. 04. 23. (1), leg.: Kutasi Cs. (BTM)
 Veszprém-Kádárta, halastavak, Ferenc-forrásból eredő tó 1996. 05. 09. (1), leg.: Kutasi Cs. (BTM)
 Veszprém-Kádárta, halastavak, névtelen forrás 1996. 05. 15. (1), leg.: Kutasi Cs. (BTM)
 Devceser, Széki-erdő, Rák-sík 1999. 05. 23. (1), leg.: Kutasi Cs. (BTM)
 Szentjakabfa, Herendi-kút 1999. 05. 03. (13), 07. 06. (2), 08. 09 (2), leg.: Kutasi Cs. (BTM)
 Tihany, Külső-tó 2001. 07. 05. (1), leg.: Kutasi Cs. (BTM)
 Vizsoly, Hernád-holtág 2002. 05. 22. (1), 2002. 07. 29. (1), leg.: Hegyessy G. (KFM)

(BTM – Bakonyi Természettudományi Múzeum, Zirc; KFM – Kazinczy Ferenc Múzeum, Sátoraljaújhely; MTM – Magyar Természettudományi Múzeum, Budapest)

Összefoglalás

A Steven-turzásfutó (*S. steveni*) ritka és értékes faunaelemünk, melynek az utóbbi időben számos új hazai lelőhelye vált ismertté. A klímaváltozás hatására hazánkban is fellépő felmelegedés a faj szélesebb elterjedését segítheti, bár újabb adatai főként az intenzív speciális vízparti mintavételezéseknek, mint pl. a parttáposásnak köszönhetőek. A faj biztos azonosítását nehezíti, hogy meglehetősen hasonlít a közel rokon egyszínű turzásfutó (*S. mixtus*) egyes színváltozataira, melyek közönségesek a vízparti területeken.

A *S. steveni* 13 eddig ismert hazai lelőhelyéből 9 a tág értelemben vett Bakony területére esik, a faj előfordulását ezeken a területeken parttáposással sikerült igazolni. Élőhelyei meleg és száraz, természetközeli területek vízhez közeli, elsősorban tóparti régióira esnek, ahol főként agyagos-humuszos, kötött vízparti talajokon fordul elő. A vizes-nedves élőhelyek védelme számos más élőlénycsoport szempontjából is kiemelkedő jelentőségű, ezek megőrzése a Steven-turzásfutó számára is alapvető fontosságúak. Valószínűsíthetjük, hogy a továbbiakban ez a faj – az intenzív vízparti kutatások hatására – hazánk más régióiból is előkerül.

Köszönetnyilvánítás

Köszönetemet szeretném kifejezni Szél Győzőnek a tárgyalt faj elterjedéséhez adott értékes információkért. Hegyessy Gábort pedig azért illeti köszönet, mert hozzájárult az általa gyűjtött *Stenolophus steveni* lelőhelyének közléséhez és a gyűjtés körülményeinek pontos ismertetéséhez.

Irodalom

- CSIKI E. (1946): Die Käferfauna des Karpaten-Beckens I. – Budapest pp. 796.
- DÉVAI GY., HARANGI J. & MISKOLCZI M. (2000): BioTér 2.0 Program (Botanikai Hálótérképező Program) – kézirat
- GUÉORGUIEV, B. V. – GUÉORGUIEV, V. B (1995): Catalogue of the ground-beetle of Bulgaria – Pensoft, Sofia-Moscow, pp. 279
- HÜRKA, K (1996): Carabidae of the Czech and Slovak Republics – Kabourek, Zlín, pp. 565
- KUTASI Cs. (1998): Futóbogarak (Coleoptera, Carabidae) Litér környékéről – A Bakonyi Természettudományi Múzeum Közleményei **13** (1994): 73-87.
- KUTASI Cs. (2002): Védett futóbogarak elterjedése a Bakonyban I. – A szegélyes futrinka (*Carabus marginalis decorus* SEIDLITZ, 1891) és a Steven turzásfutója (*Stenolophus steveni* KRYNICKI, 1832) – I. Magyar Természetvédelmi Biológiai Konferencia Program és Absztrakt kötete, Budapest: 149.
- LÖBL, I. – SMETANA, A. (eds.) (2003): Catalogue of Palearctic Coleoptera. Volume 1. Archostemata – Myxophaga – Adephaga. – Apollo Books, Stenstrup, pp. 819.
- PETRI, K. (1912): Siebenbürgens Käferfauna – Hermannstadt pp. 376.
- ROZNER GY. (2003): A Látrányi Puszta Természetvédelmi Terület futóbogár faunájának vizsgálata (Coleoptera: Carabidae) – Natura Somogyensis **5**: 123-130.
- SCIACKY, R. – PAVESI, M. (1986): Nuovi dati geonemici su Carabidae Italiani – Atti della Società italiana di Scienze naturali e del Museo civico di Storia naturale di Milano **127** (1-2): 13-26.
- SZÉKESY V. (1943): Die Koleopteren-fauna der Halbinsel-Tihany – A Magyar Biológiai Kutató Intézet Munkái **15**: 358-399.

- SZÉL GY. (2006): New ground beetle species in the Hungarian fauna (Coleoptera: Carabidae) – *Folia entomologica hungarica* **67**: 37-54.
- SZÉL GY. – KUTASI, CS. (2003): Tihanyi élőhelyek bogárfaunisztikai vizsgálata – *A Bakonyi Természettudományi Múzeum Közleményei* **20**: 77-106.
- TÓTH L. (1973): A Bakony-hegység futóbogár-alkatú faunájának alapvetése (Coleoptera: Cicindelidae et Carabidae) – *Veszprém megyei Múzeumok Közleményei* **12**: 275-351.
- VARGA Z., KASZAB Z. & PAPP, J. (1990): Rovarok – Insecta – In: RAKONCZAY Z. (szerk.): *Vörös Könyv. A Magyarországon kipusztult és veszélyeztetett növény- és állatfajok.* – Akadémiai Kiadó, Budapest: 178-262.

A szerző címe (Author's address):

KUTASI Csaba
Bakonyi Természettudományi Múzeum
8420 Zirc, Rákóczi tér 3-5.
entomologia@bakonymuseum.koznet.hu